

Del II
Biologi

Høydepunkter i Skrifter og Forhandlinger

1761-2011

Efterretning

om

De saa kaldede Løsning = Stene,
eller Bette-Nyrer, om Drme. Stene
og nogle andre udenlandske Frugter,
som findes hist og her ved Stranden
i Norge,

meddeelt af

J. E. Gunnerus.

Man finder ofte ved Strandene, saa vel
her i Stiftet, som paa andre Steder
i Norge, adskillige udenlandske Frugter.
Men man finder ingen af disse i større Mæng-
de, end et Slags Frugt med haard Skal
paa, lignende en Bønne eller Rødd, hvilken
Frugt vi her til Lands kalde Løsning-Steen.
Mange ansee den for en Frugt, der vorer
paa Havets Bund og henhører til vores Co-
raller eller Søe-Træer, hvorfor den og af
nogle kaldes: Søetræe = Rødd: Man be-
tiener sig deraf fornemmelig til Snusdaaser,
hvilket skeer paa en dobbelt Maade: Tildeels
borer

Det Kongelige Norske
Videnskabs Selskabs Skrifter
(Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skr. 2011 (4), 37-41)

Johan Ernst Gunnerus

*Efterretning om de saa kaldede Løsning-Stene, eller
Vette-Nyrer, om Orme-Stene og nogle andre
udenlandske Frugter, som findes hist og her ved
Stranden i Norge*
DTS Skrifter 1765¹

Per M. Jørgensen

Universitetsmuseet i Bergen

I omtalte artikkel redegjør Gunnerus for en rekke funn av tropiske frø og frukter langs kysten, identifiserer dem og forklarer deres opphav. Fenomenet ble først kjent i vår del av verden i 1570 da Pena og L'Obel skriver om noen frø som var drevet i land i Cornwall, og som ikke stammet fra et skipsforlis (Nelson 1983).

Johan Ernst Gunnerus

var født i Christiania i 1718 der hans far Erasmus var stadsfysikus. Han var et begavet barn som utmerkte seg på skolen, men siden faren døde da gutten var 14, ble det økonomisk vanskelig å få studere. Riktignok hadde vicesadtholder Vibe sørget for at han fikk gå på Katedralskolen, men han ble av økonomiske grunner nødt for å avbryte sine studier i København for å ta post som huslærer en stund. Først i 1740 returnerte han og fikk i 1742 et kongelig stipendium for å studere i Halle der han leste svært mange forskjellige fag, men ingen naturhistoriske. Her kom han etter hvert i tjeneste hos en lettisk adelsmann som tok ham med til Jena

¹ Det Trondhiemske Selskabs Skrifter. Tredie Deel. 1765.

Foto av maleri: Karl-Erik Refsnæs.
NTNU Universitetsbiblioteket.

der han gjorde det så godt at han klarte å ta magistergraden i filosofi og utgi flere lærebøker. Dette ble lagt merke til i København og han ble hjemkalt i 1754 med den tanke at han skulle bli sogneprest på Herlufsholm, utdanningsanstalten for adelens barn der han også skulle undervise i teologi og hebraisk. Imidlertid støtte dette på et formelt problem: han kunne ikke prestevies uten videre fordi han ikke hadde teologisk embedseksamen, og han måtte søke dispensasjon. Da denne til slutt ble innvilget, var der åpnet seg en annen mulighet. Han ble utnevnt som professorsvikar ved universitetet der han ble meget populær hos studentene, men ikke hos sine medprofessorer, som nok med misunnelse så på den store tilstrømning av studenter til

Gunnerus' forelesninger. Han ble så i 1758 til sin egen store overraskelse utnevnt av kongen til biskop i Nidaros. Hvorfor dette skjedde er uklart, men han gikk inn i tjenesten med stor besluttomhet, og sendte allerede våren 1759 ut et omfattende hyrdebrev der han legger stor vekt på at prestene skal skaffe seg oversikt over naturen i sine sogn, ikke minst plantene - siden det var viktig å forstå Guds skaperverk. Selv ivret han så sterkt for dette bl.a. på sine visitasreiser, at en hevngjerrig kirkens mann anklaget ham for å være mer interessert i naturalier enn i sine menigheter. Gunnerus kom også til å knytte nære bånd til den store svenske naturforsker Carl von Linné som han gjorde til det første utenlandske medlem av Det kgl. norske videnskabers selskab. Dette hadde han dannet sammen med rektor Gerhard Schöning og Peter Suhm i 1760 (som 'Det trondhiemske Selskab'). Dette må sees i lys av hans tanke om å få til et universitet i Norge. Også hans tanke om å skrive en flora virker å være nasjonal, idet han skriver til Linné at han føler det som en plikt siden ingen andre av hans landsmenn vil gjøre det (Jørgensen 2010). Det virker som om det er primært zoologi som interessere Gunnerus iallefall den første tiden han er i Nidaros. Linné satte Gunnerus meget høyt og kalte ham for «Nordens nye Plinius». Gunnerus klarer faktisk i 1767 å få utgitt første volum av sin merkelige flora der han har samlet alt man vet om de enkelte arter: navn, både lokale og internasjonale, samt bruk og tradisjoner. Dessverre dør han i 1773 fra andre volum som er mindre vel gjennomarbeidet og utkom ved brorsønnens hjelp i 1776. Han vil bli stående som

en pioner innen norsk botanikk gjennom dette - et fag han selv aldri hadde studert. Men hans internasjonalt mest kjente arbeid er faktisk det om eksotiske frø som driver i land langs våre kyster, et som vakte så stor oppsikt at Linné brukte stoffet i to disserterasjoner (Nelson 1983), og det er blitt oversatt til engelsk (se Gunn 1999).

Presentasjon av arbeidet

Det er ikke merkelig at Gunnerus første botaniske arbeide handler om eksotiske frø som kommer med havstrømmene. Han synes å ha vært særlig opptatt av havet som biotop.

Man hadde lenge observert disse merkelige «stenene» som fløt i land, og de var blitt tillagt overnaturlige krefter. Allerede Peder Claussøn Friis nevner dem i 1635, men han gir ingen nærmere forklaring på dem. Derimot diskuterer Pontoppidan (1752) dem inngående og antyder at dette er fruktene av søetrær (koraller). Gunnerus avliver alle myter om disse som levde i etnobotanikken, noe han selv understreker som viktig, og viser at dette er frø av vanlige planter ved å slå fast at dette «ere et slags amerikanske bønner» og «at veien fra Amerika, hvor de voxer, er åben for dem over søen...». Gunnerus hadde selv aldri sett disse vokse, men bygger helt og holdent på den lærde flamlenske botaniker Clusius som hadde tilgang både på materiale fra Vest-India og fra Europoas strender, og som nok er den som kan sies å ha oppklart saken i et arbeide fra 1605 som Gunnerus kjente, blant flere andre som han siterer, men han kjente åpenbart ikke til Sloanes påvisning av at noen var arter han hadde sett vokse på Jamaica (Sloane 1696). Gunnerus er en pioner på dette feltet ikke bare in vår region, hvorfra Clusius (1605) hadde en angivelse. Riktignok hadde sogneprest Hans Strøm skrevet kyndig om dem i sin bok om Sunnmøre (1762), men da mest utfra lokal synsvinkel. Dette og annet materiale han hadde sett klassifiserer Gunnerus med stor dyktighet. Han hadde også søkt hjelp hos Linné (jfr.brev av 9-11. oktober 1762, Amundsen 1976) som han sendte noen vanskelige mindre frø til som han ikke klarte å bestemme (det gjorde heller ikke Linné!).

Gunnerus deler materialet i fem hovedgrupper: 1. «Løsningssteiner» (= *Entada*), 2. «Ormesteiner» (= *Mucuna*), 3. «Busteiner» (= *Dioclea*), «Harenøtter» (*Anacardium*) og andre mindre frø (en del uoppklarte), 4. «Egenødder» (*Cocos nucifera*), 5. Diverse frukter, i.e. kalebasser og «cassiae rør» (*Cassia fistula*). Alm& Nelson (2004) har gjennomgått alt norsk materiale av slike frø og frukter og bekrefter stort sett Gunnerus' bestemmelser og konklusjoner. Det er utvilsomt et imponerende pionerarbeide Gunnerus her har presentert, men det er dessverre

nærmest bortglemt da problematikken ikke lenger er et spesielt aktuelt tema i norsk botanikk.

Litteratur

- Alm, T. & Nelson, E.C. 2004: Exotic drift-seeds in Norway. *Det kgl. Norske vidensk. selsk. Skr.* 1, 2004.
- Amundsen, L. 1976: *Johan Ernst Gunnerus og Carl von Linnés brevveksling 1761-1772*. Trondheim-Oslo- Bergen-Tromsø.
- Clusius, C. 1605: *Exoticorum libri decem*. Leiden.
- Friis, P. Clausen 1632: *Norriges oc omliggende Øers sandferdige Beskrifuelse*. København.
- Gunn, C.R. 1999: A journal article by Joh. Ernst Gunnerus, bishop of Drontheim [Trondhiem], Norway and botanist. *The drifting seed* 5: 4-6.
- Gunnerus, J.E. 1767-1776: *Flora norvegica* I, II. Nidrosiae & Hafniae.
- Jørgensen, P.M. 2010: Biskop Gunnerus som botaniker. *Blyttia* 68: 53-60.
- Nelson, E.C. 1983: Tropical drift fruits and seeds on coasts in the British Isles and western Europe. II History (1560-c.1860) and folk-lore. *The Scottish Naturalist* 1983: 10-63.
- Pena, P. & L'Obel, M. 1570: *Stirpium adversaria nova*. London.
- Pontoppidan, E. 1751: *Det først Forsøg paa Norges naturlige Historie*. København.
- Sloane, H. 1696: An account of four sorts of strange beans frequently cast on shoar on the Orkney isles, with some conjectures about the way of their being brought thither from Jamaica, where three sorts of them grow. *Trans.Royal Soc.* 19: 298-300.
- Strøm, H. 1762: *Physisk og oeconomisk beskrivelse over Fogderiet Søndmør, beliggende i Bergens Stift i Norge*, vol. I. Sorøe.

Summary

Gunnerus: Account on the so-called «løsnings-stener» (=confinement –stones) or «Vettenyrer» (=giant kidneys), about seeds or some other foreign fruits which is found here and there on the beaches of Norway. *Skrifter* 1765.

Johan Ernst Gunnerus (1718-1773) was an unusual man with an unusual career. He became Vicar without the ordinary theological exams, Bishop without having served in an ordinary clerical position, and he wrote Norway's first flora (1767-1776) without having studied botany. He was also the driving force in the foundation of the Academy in Trondheim, and very eager to establish its Acta, in order to show the world that Norwegians were capable to do science. As Bishop of Nidaros (from 1758), he instructed the clergy to study the nature as this was one

way to understand God, through his creation. Himself he took a particular interest in the ocean as a biotope, and it is thus not surprising that his first botanical paper concerns driftseeds. They are mentioned in writings from Norway since about 1600, but had been misunderstood and were largely shrouded in mystery and myths. Gunnerus clearly states that they are seeds which come across the Atlantic and identifies to species most of the material which he divides in five main groups. A few which he was unable to name were sent to his great mentor, Carl Linnaeus in Uppsala, who also was unable to name them. The paper by Gunnerus is most impressive and is a pioneering treatment of this phenomenon in our region, one which was later translated into English.